

A JOGI ÉS A POLITIKAI BŰN NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

FÖLDESI TAMÁS

A JOGI BŰN

A JOGI BŰNÖZÉS különböző korok társadalmainak egyik alapproblémája. Nemcsak a múltban, de a jelenben is egyik megoldatlan kísérőjelensége a társadalmi fejlődésnek. A magyarországi bűnügyi statisztikák, akárcsak a modern világ más országainak statisztikája is, bizonyos eredmények ellenére is arról tanúskodnak, hogy a bűnözéssel tartósan együtt kell élni, és a demokratikus politikai rendszerek egyik alapvető problémája, hogy hogyan lehetne a bűnözést csökkenteni, illetve – s ez is aggasztó jelzés – legalább szinten tartani.

A jogi akárcsak az erkölcsi, illetve politikai bűn nem *természeti jelenség*. Az állatok nem ismerik a bűn fogalmát. Egy ragadozó nem gyilkos, egy szarka nem tolvaj. A bűn emberi csinálmány. A bűnt az ember találja ki és alkotja meg a bűn fogalmát. A bűn – legaltalanosabb szinten – egyes, néha nem jelentéktelen kivételektől eltekintve negatívum, baj, kár, amely az embereket éri. A bűn az, ha valakit megölnek, kirabolnak, megerőszakolnak, ellopnak tőle valamit, stb. Ezért ősidők óta él az embereken az a törekvés, hogy hogyan lehetne elkerülni, vagy legalábbis csökkenteni a bűnök számát, netán nagyságát. Ennek a célkitűzésnek ősidők óta egy sajátos reakció tesz elsősorban eleget, nevezetesen a büntetés, amelynek a legváltozatosabb formái alakultak ki, a vérbosszútól, a táliótól, a halálbüntetésen, a szabadságvesztésen át, a pénzbüntetésig. Bármennyire is különbözzenek ezek egymástól, egy közös vonásuk van: a kárt okozót viszonzásul hátrányok érik. E hátrányok funkciója körül már az ókori Rómában is vitatkoztak, s a vita tárgya az volt, hogy a büntetés fő feladata az igazságtétel legyen-e „a bűnös elnyerje méltó büntetését”, vagy pedig a megelőzés (prevenció), hogy a bűnösnek illetve másoknak elvegyék kedvét a jövőbeli bűnözéstől (esetleg a kettőt egyesítsék, ami nem könnyű feladat, problémákkal jár).

Ha azonban a bűn nem következménymentes büntetéssel jár, ami a bűnelkövető számára hátrány (legrosszabb esetben életének elvesztése), akkor a bűn *legitimációt igényel*, mert a bűnelkövetőket, de a többi embert is joggal érdekli, hogy ki és milyen alapon nyilvánít bűnné, jogi bűnné, bűncselekvénnyé, bizonyos emberi magatartásokat, és miért nem bűn más kifogásolható magatartás (közismert, hogy számos olyan tett van, amely erkölcsileg súlyosan kifogásolható pl. számos hazugság, becstelenség, szőszegés és ezek mégsem jogi bűncselekmények.)

A legitimáció szükségessége nemcsak a jogi bűnnel kapcsolatban merül fel, hanem az erkölcsi bűnnel összefüggésben is. Az erkölcsi bűnnel kapcsolatban is fölvethető, hogy miért bűn a bűn, így pl. egy férfi megkíván egy nőt és szexuális kapcsolatra lép vele, akkor miért ítéli el ezt a vallások zöme. Az erkölcsi bűn legitimációjának problémáját azonban csökkenti az, hogy az erkölcs bizonyos határok között választható, az adott példában lehetőség van arra, hogy valaki – legalábbis az adott kérdéscsoportot illetően nem az elitelő valláserkölcsök normáit fogadja el, hanem egy szekuláris erkölcsét, s ebben az esetben a bűn megszűnik bűnné lenni.

A jogi bűnnél azonban más a helyzet. Míg az erkölcs – relative választható, addig a jog nem az. Ha valaki egy meghatározott államban él, ha tetszik, ha nem, annak az államnak a jogi bűn-fogalmát kell elfogadnia, s ezért nem védekezhet azzal, hogy az ő egyéni jogfelfogása szerint nem volt bűncselekmény az amit elkövetett. S itt jelentkezik a második különbség is. Az erkölcs szférájában lehetőség van arra, hogy valaki a vele szemben elkövetett erkölcsi bűnt – pl. hűtlenség – önmaga korrigálja, illetve megbüntesse. Ezzel szemben az államnak úgynevezett büntetőjogi monopóliuma van, ami azt jelenti, hogy az önbíráskodás maga is egy bűncselekmény. Csak az államnak van joga arra, hogy bűncselekvénnyel nyilvánítson valamit, illetve, hogy jogszerűen büntesse meg a bűncselekmény elkövetőjét. Mindebből az következik, hogy a jogi bűn legitimációjának feladata az államra, illetve a törvényhozókra, továbbá az állam és jog ideológusaira hárul az a feladat, hogy a bűn legitimációját elvégezzék, tegyék hozzá rögtön, hogy ehhez egy másik feladat is szükségszerűen kapcsolódik, nevezetesen a *büntetés legitimációja* (amely legalább annyi problémát vet föl, mint a bűn igazolása, de ezekkel a szűkre szabott keretek miatt nem foglalkozom). A kettős feladat elvégzésének azonban van egy harmadik leágazása is, és ez az, hogy hogyan ítéljük meg a jogi bűn elkövetőjének felelősségét. Vajon egyedül ő-e a hibás abban, hogy ilyen magatartást tanúsított, vagy pedig az állam, illetve a társadalom is felelős, s ha igen, akkor milyen mértékben. Kezdjük a legutóbbival, mert ez elvezet bennünket a jogi bűn legitimitásának lényegéhez. Abban a kérdésben, hogy ki felelős a jogi bűnért történelmileg két koncepció alakult ki. Az egyik a hagyományos, amelynek lényege, hogy a bűnelkövető – legalábbis az esetek túlnyomó többségében gonosz. Ezért egyedül ő felelős azért, amit elkövetett (ennek a felfogásnak a kialakulásában nyilvánvalóan szerepet játszott a különböző vallások bűnfelfogása, amely szerint az eredendő bűn következtében az emberek jelentős mértékben hajlamosak a bűnre). Ennek a felfogásnak természetes következménye volt az, hogy a bűnt a normálistól való eltérésként fogják föl, másként kifejezve *devianciának*, s ebből eleve következett, hogy a bűn elkövető maga is devináns.

Ezzel szemben a felvilágosodás után, de különösen a 20. században a bűnözés elleni harc eredménytelenségét tekintve egy új bűnértelmezés körvonalai

bontakoztak ki. Ezt a koncepciót Durkheim dolgozta ki, s ennek lényege, hogy a jogi bűn nem egy deviáns és gonosz személyiség cselekedete, hanem társadalmi termék, éppen ezért a jogi bűn nem deviancia, mint elkövetője sem deviáns. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Durkheim a jogi bűnt erőnyeknek tekintette volna, ám mégis úgy vélte, hogy a jogi bűn csökkentéséhez a társadalmat kell megváltoztatni, a kriminogén tényezőket kell eliminálni. A Durkheimi koncepció egyik sajátos továbbfejlesztése, az úgynevezett *stigmatizációs irányzat*. Ennek lényege, amelynek egyik fő képviselője H. S. Beckert, hogy – némileg leegyszerűsítve, a jogi bűn nem igazán bűn, hanem az állam teszi azzá, azáltal, hogy bizonyos magatartásokat jogi bűnnek nyilvánít, ennek következtében a deviáns és a deviancia sem objektív jelenségek, hanem „a deviáns olyan személy, akire a deviáns címkét sikeresen rátették, a deviáns viselkedés az a viselkedés, amelyet az emberek annak minősítenek.”¹ A stigmatizációs elmélet hívei ezt a koncepciót – többek között azzal szokták alátámasztani, hogy a bűnügyi statisztikák szerint, a bűnelkövetők zöme a vagyontalan, a társadalom perifériájára szorult emberek közül kerül ki, akik azért váltak bűnözővé, mert deviánssá minősítették őket.

Figyelemre méltóak Sajó András gondolatai, aki több vonatkozásban egyet ért a stigmatizációs elmélettel „hatalom dolga mi számít tilosnak, s ez nem többségi kérdés, hanem az erőviszonyok függvénye (bár öröndetes bizonyos határok között, ha a többség tényéből előadódik)”.

A most felsorolt koncepció felsorolt egyes elemeivel egyet lehet érteni. Így Durkheimmel abban, hogy a bűncselekmények elkövetéséért részben a társadalom is felelős, s ezért a bűncselekmények számának csökkentéséhez elengedhetetlen, hogy a kriminogém tényezők száma kisebb legyen, valamint egyet lehet érteni azzal is, hogy a bűncselekmények egy része relatív, mint ahogy nem helyes ha a bűnelkövetőket stigmatizálják, de Sajó Andrásnak is igaza van abban, hogy a bűncselekményeket történelmileg nem egyszer osztályrendi alapon, hatalmi bázis figyelembe vételével alkották meg, ami szintén relativitásukra utal.

Ugyanakkor vitatható az a tétel, hogy a jogi bűnök igazolhatóan nem legitimálhatóak, hanem önkényesek, a maguk egészében. A jogi bűnök zömét ugyanis társadalmi szükséglet igényli, azok olyan értéksérelmeket tartalmaznak, amelyeknek elítélése a társadalmi együttéléshez feltétlenül szükséges. Egyet lehet érteni Békés Imrével, aki a következőket írja „léteznek azonban olyan történelmileg kialakult társadalmi együttélési szabályok, amelyek tisztelete nélkül egyetlen modern szervezett közösség, egyetlen fejlett társadalom sem képes fennmaradni, ilyen értékek az élet, a testi épség, a nemi független-

---

¹ H. S. Beckert: A kívül állók. In: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Bp., Gondolat. 1974. 87. o.

ség, az emberi méltóság és a becsület, az emberek javai, tulajdona, s ezek megsértése tényleg társadalmilag rossz, *objektív bűn*. Érdeemes ebből a szempontból Király Tibor elemzését is figyelembe venni, aki azt írja, hogy 150 évvel ezelőtt a magyar büntetőjogban alig 10 olyan bűncselekményt találunk, amelyek ma már nem számítanak annak, s ezek is két csoportba oszthatók, a vallás elleni bűncselekmények, illetve a nemi erkölcs elleni bűncselekmények.

Mindebből következik, hogy a jogi bűnök legitimációját túlnyomó többségben az értékvédő funkciójuk határozza meg, jogászok számára közismert, hogy a jogi bűnök definíciójának, legalábbis a magyar büntetőjogban, 3 eleme van: az egyik a jogellenesség, a második a bűnösség, s a harmadik a társadalmi veszélyesség. Ez utóbbi körül azonban néhány éve egy vita alakult ki, amelynek lényege, hogy továbbra is szükséges eleme legyen-e a társadalmi veszélyesség, a jogi bűn fogalomnak, vagy pedig sem. Az ellenzők azzal érvelnek, hogy a társadalmi veszélyesség egy elavult kategória, amely a totalitárius társadalmak büntetőjogának velejárója, amelyeket az jellemzett, hogy a társadalmi veszélyesség fogalmát önkényesen értelmezték, meghatározott politikai tartalmat tulajdonítva neki. Ezzel a felfogással nem lehet egyetérteni. Ahhoz ugyanis, hogy a büntetőjogi bűn fogalma ne legyen mindössze jogpozitivistá tartalmú – s ezen azt értem, hogy a jogpozitívizmus szerint a valaminek a jogellenessége elegendő ahhoz, hogy a büntetőjogban bűnnek tekintsék – más is szükséges. A valóságban azonban ez nem elegendő alap a jogi bűn legitimációjához, mert egy állam polgárait mindössze az a tény, hogy valamit az állam – saját tetszése szerint – jogellenesnek nyilvánít, nem fog meggyőzni arról, hogy az valóban jogi bűn. Ennek következtében a jogi bűn fogalmához nélkülözhetetlen egy olyan tartalmi jelző, amely átfogóan magában foglalja a társadalmi értékek legkülönbözőbb jellegű és szintű megsértését, vagyis az a tény, hogy a társadalmi veszélyesség fogalmával a totalitárius államok visszaéltek nem kellő indok arra, hogy ezt a kategóriát ne lehessen erkölcsileg elfogadható tartalommal megtölteni. Érdeemes rámutatni arra, hogy a társadalmi veszélyesség kategóriája nem szocialista „találmány”, hanem azt számos demokratikus ország büntetőjoga már a szocializmust megelőzően és később is tartalmazta. Egyébként érdemes utalni arra is, hogy miközben a jogi – akárcsak az erkölcsi és politikai vagy vallási – bűn megalapozása általános jogfilozófiai feladat, az hogy egy-egy bűncselekmény hogyan válik legitimmé, már a törvényhozók, illetve a meghozandó törvényekkel elméletileg foglalkozók gondja. Gondoljunk pl. az abortusz, az eutanázia, a könnyű drogok jogi büntethetőségének, illetve nem büntethetőségének vitájára!

Végül, de nem utolsó sorban a jogi bűn egyik sajátossága, hogy az erkölcsi és politikai bűnöktől eltérően kodifikálva van, ez azonban nem egyszerű formai regisztrációs dolog, hanem azt is jelenti, hogy a jogi bűnnek egy fontos emberjogi vonatkozása van. Nevezetesen a legkorábbi emberjogok közé tartozik a „nullum crimen” vagyis, hogy nincs bűn törvény nélkül, amely biztosítja azt,

hogy jogi bűnnek csak azt lehet tekinteni, amit törvényesen megalkottak, s ami hatályban van. Ez nemcsak a törvényességet, és a jogállamiságot védi, hanem egy biztosíték minden ember számára, hogy nem vonhatják jogilag felelősségre azért, ami az elkövetés idején nem lett volna hatályban. Az aztán egy másik kérdés, hogy van egy tilalom ezzel összefüggésben a visszamenő hatályú jogszabályokra, vagyis hogy tilos valakit azért megbüntetni, amit később az elkövetés után minősítettek bűncselekménnyé, s ennek legalábbis totalitárius társadalmak esetében vannak jogpolitikai vonatkozásai, nevezetesen lehet-e valakit olyasmért felelősségre vonni, mondjuk egy totalitárius társadalom bukása után, ami az elkövetés idején abban a társadalomban politikai okokból nem volt bűn, de amelyet a demokratikus jogfelfogás súlyos bűnnek tekint. Erre a kérdésre azonban időhiány miatt nem térek ki.

A POLITIKAI BŰNÖK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

A politikai bűnök problematikája sokkal kevésbé kidolgozott, mint a jogi bűnöké. Ez szorosan összefügg azzal, hogy eltérően a jogtól a politikai bűnöknek – bizonyos kivételektől eltekintve – nincs katalógusa, nincs olyan törvénykönyv, amely a politikai bűnök megközelítő összességét tartalmazná. Ennek egyik oka abban rejlik, hogy a jogi és erkölcsi értékektől eltérően amelyek – ismét megközelítően – többé-kevésbé regisztráltak, a politikai értékek sokkal kevésbé tisztáztak, mint ahogy a politikában hiányzik egy kidolgozott normarendszer is, amelynek megsértése szorosan összefügg a politikai bűnök manifesztálté tételével.

Mindez természetesen viszonylagos. A jogi bűnök halmaza nem tér el teljesen a politikai bűnök halmazától, létezik egy meghatározott terület, ahol a kettő egybeesik, gondolok itt elsősorban az állam ellenes bűncselekményekre, mint pl. a kémkedésre, az összeesküvésre, vagy a háborúval összefüggő bűncselekményekre, így pl. a genocídiumra, a háborús uszításra, stb-re, valamint a hatalommal való visszaélés különböző formáira. Noha ezek korántsem jelentéktelen bűncselekmények – jellemző, hogy elkövetésük esetén az embereket feljelentési kötelezettség terheli, ami kivételes a jogrendszerben és jelzi ezeknek a bűncselekményeknek a súlyosságát. Mégis békeidőben az ilyen jellegű bűncselekmények rendkívül csekély hányadát képezik csak a valóságos bűneseteknek, legtöbbször olyan, hogy normál békeévtben egyetlen egy se fordul elő.

Ha megpróbáljuk meghatározni a politikai bűncselekmények sajátosságát, akkor talán az egyik legfőbb jellemző az, hogy ezek zömükben *társadalomspecifikusak*. A társadalomspecifikusság ebben az esetben azt jelenti, hogy az egyes politikai rendszerek, ha nem is rendelkeznek zárt értékkatalógussal, értékeikben jelentősen különböznek egymástól, ennek következtében a politikai normák is eltérnek, s azok megsértése, mint politikai bűn is különbözőnek egymástól.

Korunkban ez a különbség első sorban a diktatúrák és a demokráciák egymástól eltérő bűnkoncepciójában jelentkezik (figyelman kívül hagyom itt most terjedelmi okokból az úgynevezett demokráciák problémáját). Az egypárt-rendszerű és nomenklatura által irányított totalitárius diktatúrákban a legsúlyosabb politikai kárnak tekinthető, ha valaki megkérdőjelezi az adott társadalmi politikai rendszer alapelveit, politikai emberi jogokat súlyosan sértő gyakorlatát, vagy aláássa a vezető megkérdőjelezhetetlen tekintélyét, illetve szóvá teszi a nomenklatura kiváltságait. Ugyancsak a legsúlyosabb politikai bűnök közé tartozik a pártegység megbontása, a pluralizmusra való törekvés, a párttól való elhajlás, illetve a rendszer föllazítása, az erózió is. Ugyancsak a politikai bűnök közé tartozott a szövetségi rendszer bírálata, amelynek az ország része volt, valamint a kisebbségek helyzetének és problémáinak „felhánytorgatása”². Jellegzetessége volt a totalitárius politikai bűnkoncepciónak az is, ahogy a terrorizmust értékelték. Ennek az volt a sajátossága, hogy a terrorizmust egyáltalán nem tekintették a maga egészében politikai bűnnek, hanem úgy vélték, hogy a terrorizmus önmagában se nem jó, se nem rossz, hanem minden attól függ, hogy milyen politikai irányzat, milyen célok érdekében használ terrorista eszközöket, s ennek következtében a terroristák, ha az úgynevezett nemzeti főlsszabadulás érdekében tevékenykedtek, pozitív megítélést és támogatást is kaphattak. Jellegzetes sajátossága a diktatórikus rendszereknek az is, hogy mivel a társadalom egésze átpolitizált, a nem politikai jellegű cselekményeknek is nem egyszer politikai értelmet adtak és az ott elkövetett gazdasági, kulturális vagy egyéb hibák is politikai értelmet nyertek.

A most felsorolt „bűnkatalógus” értékelése természetesen attól is függött, hogy mennyire kemény vagy puha diktatúra volt az adott politikai rendszer, milyen volt a nemzetközi helyzet, milyenek voltak belső erőviszonyok, s ennek megfelelően történt a bűnök megbüntetése is.

Aligha kétséges, hogy a demokráciák politikai bűnfelfogása gyökeresen különbözik a diktatúrákéétól ez – többek között – azzal is igazolható, hogy a most felsorolt „politikai bűnök” egyáltalán nem számítanak annak egy demokráciában. Mi több, ha azokat egy diktatúrákban követik el, akkor érdemnek tekinthetők egy demokratikus felfogás számára. Érdemes azonban megemlíteni, hogy ezek a jelenségek redukált formában nem teljesen idegenek egyes demokratikus politikai rendszerektől sem. Itt is nem egyszer előfordul, hogy egyes politikai pártokat karizmatikus vagy önmagukat annak tekintő politikai vezetők irányítják, s ennek következtében a párton belül a politikai felelősségre vonás miértjénél hasonló jelenségek figyelhetők meg, mint a

---

² Ezért volt álságos, amikor a MSZMP a '60-as évek elején határozatot hozott arról, hogy nincsenek tabu témák és előírt következtetések.

diktatórikus rendszerekben. A demokráciákban a közérdek dominanciájának jegyében a politikai bűnök első sorban a hatalommal való visszaélés formájában jelentkeznek, ez azt jelenti, hogy a politikai vezető az alárendeltek politikai vétségéért és hibáiért is felel bizonyos fokig.

A pluralista politikai demokrácia egyik sajátossága, hogy a pártok a hatalomért, a hatalom megszerzéséért és megtartásáért folytatott harcban egymás ellen nem egyszer olyan módszereket és eszközöket alkalmaznak, amelyek etikailag, de politikailag is kifogásolhatóak, így pl. felelőtlenül ígérnek, igazságtalanul értékelik a rivális pártok tevékenységét, az igazságtól eltérő képet rajzolnak önmaguk érdemeiről stb. Mindez nem egyszer aláássa hitelüket és ennek következtében a választáskor „megbüntetik őket”, ha szavazunk.

A politikai bűnök rendszerspecifikussága bizonyos fokig relatívvá teszi a politikai bűnöket, ennek van egy sajátos jogi kifejeződése, mégpedig az, hogy a nemzetközi jog szerint egy állam politikai bűncselekmény miatt nem adhatja ki azt, akinek a kiadatását egy másik állam kéri. Ennek a gyakorlatnak egy sajátos reflexiója az, hogy a genocídiumról szóló ENSZ határozat a genocídiumot kivonja a politikai bűncselekmények alól, s ennek következtében a genocídium elkövetőjét az adott államnak is ki kell adni. Végül, de ismét nem utolsó sorban a politika egyik sajátossága, hogy csaknem teljesen eredmény-centrikus és ez azt jelenti, hogy a jognál sokkal kevésbé vizsgálja a szubjektív oldalt, vagyis az alanyi bűnösséget, ennek következtében a politikai pártok nemegyszer a hatalom nem-megszerzését, illetve a hatalom elvesztését sokkal súlyosabban értékelik, mint egy konkrét politikai bűnt. Híven fejezi ki ezt a viszonyt, az a klasszikus mondás, amely szerint „több mint bűn, hiba”³.

---

³ A szerző a tanulmány megírásánál fölhasználta két saját korábbi írását. *A jog és igazságosság*. Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1989. és *A politikai felelősség dilemmái*. Bp., Rejtjel. 2000.